Српска теологија данас 2010 (28–29. мај 2010)
Београд: Православни богословски факултет, 2011, 607–610

Драгана Новаков

Археографско одељење Народне библиотеке Србије

Неке фонолошке варијације и варијанте у именима *Поменика манастира Крушедола (XVI/XVII век)*

Сажетак: У овоме раду аутор настоји да утврди какав је однос између имена и варијанте имена у рукописној књизи *Поменик манастира Крушедола (XVI/XVII век).*

Кључне речи: име, варијанта имена, фонолошка варијација, Поменик, манастир Крушедол, XVI, XVII, век.

У овој анализи занимаће нас посебан део ономастичког блага у рукописној књизи *Поменик манастира Крушедола*[1] *(XVI/XVII век)* — варијације и варијанте имена.

Може се поставити питање да ли је свака промењена форма личнога имена варијанта тога имена? Судимо ли према неким схватањима појма варијанте[2], и према неким лексикографским решењима (уп. *Гаврило, Гашпар, Глиторије, Гмитар, Гњатија, Гојисав, Гроздан* итд.)[3], на питање би требало позитивно одговорити. А то значи да се у неким језицима *Обрад* и *Обрат*[4] остварују у комуникацији као име и као варијанта имена. У односу на *Михаило* изрази *Мијаило* и *Микаило*, са супституантама *ј* и *к* за *х*, према овоме су такође варијанте, као што су варијанте тог истог имена још и *Михајло, Мијајло, Мијало* итд[5].

Однос име/варијанта имена, пре свега, није однос (или није само однос) двеју форми с идентичностима и разликама, већ је то пре свега однос двају садржаја, двају значења. Као што свака промена форме не доводи до промене значењског набоја, тако ни свака промењена форма имена није варијанта имена. Основни критеријум за разликовање различитих реализација антропонима семантичког је, дакле, карактера. Друго, у основи наше анализе наћи ће се само антропоними из екавског новоштокавског Срема, и то њихова претежно говорна реализација[6].

Фонолошке варијације какве се јављају у свакодневној говорној употреби личних имена у знатној мери утичу и на њихову писану форму. Тако су и у *Поменику* поједина имена записивана онако како су желели можда и сами приложници, а по-

[1] Рукописна књига под називом *Поменик манастира Крушедола* налази се у Музеју Српске православне цркве у Београду под сигнатуром МСПЦ 240.

[2] *Вариант имени*, уп. Н. В. Подольская, *Словарь русской ономастической терминологии*.- Москва, „Наука", 1978, 41–42. Варијанте су према А. И. Толкачеву, и све оне форме које су настале у процесу фонолошке адаптације грчких личних имена: у руском језичком стандарду, на једној страни, и, на другој, у руским дијалектима, уп. А. И. Толкачев, *К истории словообразования форми со значением субъективной оценки*.- Историческая ономастика, Москва, 1977, 80.

[3] М. Грковић, *Речник личних имена код* Срба.- Београд, 1977, 62, 63, 64, 65, 69.

[4] Међутим, питање је да ли *Обрат* представља варијанту имена у српском језику, па и у хрватском, украјинском јер они чувају звучне сугласнике на крају речи или слога (*град, нож*), док је у македонском, бугарском, руском, ситуација другачија.

[5] Могуће је да *ј* није уместо *х*, него да је *х* нестало: *Миајло*, а *ј* се убацило епентезом.

[6] Свакако је различита ствар однос као *Микајло-Мијајло* (што зависи од дијалекта), и рецимо *Мијајло-Мијо,* или *Михајло-Михо* (што су онда семантичке ствари, једно је уобичајено, а друго може бити умањеница у истом дијалекту).

некад их је записала и невешта рука, па је *Димитрије* 21[7] постао *Дмитрије* 89', *Дмитар* 81', *Андреја* 19, *Јандреја* 85' и сл.

Да бисмо видели стварну вредност преиначења и одговорили на питање да ли она утиче на преиначење имена у свој његовој језичкој природи, у његовом звучању и значењу, биће потребно да у прегледу видимо варијације какве су нпр.:

а) протеза, нпр. *Јандреја* 85' (: *Андреја* 77), *Јелена* 110 (: *Елена* 110)[8],

б) замена сугласника *ф* сугласником *п* или *в*, нпр.: *Степан* 4 (: *Стефан* 16), *Ефтимије* 16', *Евтимије* 21',

в) палаталан изговор непалатала у разним позицијама, нпр.: *Беља* 83/*Бела* 88, *Миљен* 95/ *Милен* 83, *Врањеш* 77'/*Вранеш* 63' [9],

г) поједностављен изговор консонантске групе, нпр.: *Миросав* 117'/*Мирослав* 6, *Раосав* 86[10]/*Радосав* 50,

д) замена безвучни/звучни сугласник или обратно: *Вукдрак* 77'[11]/*Вуīдраī* 78; *Блажко* 90, *Владко* 58,

ђ) замена вокала *а* вокалом *е*, нпр.: *Весилије* 16/*Василије* 11, *Херак* 58'/ *Харак* 80', *Раден* 69[12]/*Радан* 24' [13], *Севестијан* 17',

е) редукција вокала *и* у ненаглашеном положају, нпр. *Димитрије* 21/*Дмитрије* 89'[14].

У једном уопштеном тражењу границе између имена и варијанте имена, између фонолошке и значењске варијације, ни подела варијанти имена не може бити детаљна. Антропоними који се јављају и као варијанте имена и као права имена хипокористичног су значења. Не треба посебно ни истицати како су позицију основног знака и могле заузети само оне речи из антропонимског слоја које су исказивале афективан однос изразито позитивног значењског набоја.

Антропоними који се јављају и као варијанте имена и као права имена хипокористичног су значења. Тако имамо:

а) двосложне с карактеристичном дугоузлазном прозодемском обележеношћу, настале скраћењем дужих, нпр. *Вука* 108', *Бо́жа* 81, *До́ста* 114', *Ђу́ра* 73, *Зо́ра* 92, *Ла́за* 78', *Је́ла* 57 и сл.,

б) изведене са суфиксом –*ица*: *Аница* 112, *Јелица* 110, *Марица* 105, *Јовица* 110 и сл.,

в) изведенице са суфиксом –*иша*: *Станиша* 81,

г) изведенице са суфиксом –*ка*: *Анка* 37', *Савка* 97', *Стојка* 109 и сл.,

д) изведенице са суфиксом –*ко*: *Цветко* 85, *Стојко* 59 итд.,

ђ) изведенице са суфиксом –*ан*: *Радан* 24' и сл.

Не треба посебно истицати ни то да се због врло честе употребе имена као што су *Јела* 57, *Јова* 24', *Пера* 87 итд., хипокористичност њихових форми више и не осећа ако као варијанте не стоје према именима као што су *Јелена* 4, *Јован* 58, *Петар* 5, и ако њихово афективно значење није условљено и контекстом.

---

[7] *Дм-* уместо *Дим-* је можда и дијалекатска ствар, нпр. забележено је име хрватског краља из XI века *Дмитра Звонимира*; у почетку ће бити *Дьмитръ*, а ако је име преузето из византијских извора (далматински градови су били византијски) и довољно рано, нпр. у IX, X веку, такве варијанте су могуће.

[8] Старији облик овога имена је свакако *Јелена*, *Елена* је преузето касније, или је само графијска варијанта антропонима *Јелена*, а сасвим је могуће да се име исто читало.

[9] Можда је овде у питању само писање.

[10] Наравно, у овом антропониму није у питању консонатска група, већ само испуштање консонанта.

[11] Ово изгледа као обезвучавање на крају речи. Чини се као да су писари били свесни значења морфеме, па су је писали без једначења *блаж-*, *влад-*, или супротно *Вуī-*.

[12] Овај антропоним би могао имати други наставак као нпр. у имену *Младен*.

[13] Упоредна употреба облика условљена је учесталошћу замене *а*/*е*, али и чињеницом да уз антропонимски суфикс –*ан* постоји и –*ен*, што може бити последица извођења антропонима различитим суфиксима којима је у основи исти консонант. О замени *а*/*е* и у матичним источнохерцеговачким говорима, уп. Јован Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*.- Јужнословенски филолог, књига XVII, Београд, 1938–1939, 9.

[14] Ово је можда још у раније доба преузето као полуглас, па је нестало.

Неки антропоними имају све услове да се у комуникацији јаве и као права имена, дакле имена с већом или мањом редукцијом њиховог хипокористичног значења; други је пут реч о знацима с изразито негативном конотацијом, дакле, онима којима никако није пожељно да се јавно именује особа овог или оног пола. Међу крајностима су, дакако, прелазни степени, тј. антропоними с већом или мањом хипокористичношћу унутар њиховог хипокористично-пејоративног значења.

Приближно у оваквој конципираној скали варијанте су:

а) двосложне речи с карактеристичном формалном обележеношћу њихове хипокористичне конотације, нпр.: *Рада* 113, *Зора* 92 и сл.

б) изведенице са суфиксом –*ан*, -*ен*: *Живан* 88, *Обрен* 112' итд.,

в) изведенице са суфиксом –*ач*, Лукач (: *Лука*),

г) изведенице са суфиксом -*ота*/-*ета* од основа двосложних хипокористика, нпр. *Вукота* 78, *Бајчета* 89, *Вујчета* 86', *Милета* 83, *Рајчета* 69 и сл.,

д) изведенице са суфиксом –*ка* нпр.: *Стојка* 91' и сл. или од основа хипокористика изведених суфиксом –*уша*, нпр. *Петруша* 59,

ђ) изведенице са суфиксом –*ко* од основа двосложних хипокористика, нпр. *Блажко* 90, *Гојко* 51', *Рајко* 63' итд.,

е) изведенице са суфиксом –*ић* од основа двосложних хипокористика, нпр. *Милић* 64, *Вукић* 77', *Вучић* 58', *Стојић* 23' итд.,

ж) изведенице суфиксом –*ица* од основа женских и мушких двосложних хипокористика нпр. *Вујица* 109, *Даница* 111, *Ђурица* 84, *Станица* 113 и сл.,

з) изведенице са суфиксом –*иша* од мушких двосложних хипокористика, нпр. *Радиша* 82, *Станиша* 86 итд.,

и) изведенице са суфиксом –*аш Томаш* 38 и сл.

ј) изведенице са суфиксом –*ина* од двосложних хипокористика, нпр. *Вучина* 97', *Купина* 38 и сл.

Што се надимака тиче, добар део њих у нашој је антропонимији, као што се зна, настао преиначењем имена особе коју знаком квалификујемо. Као што у језику у много чему граница није (или није увек) поуздана, тако то није ни у антропонимији.

Надимци мотивисани именом оне су речи код којих фонолошка или творбена преиначења имена изазивају значењске промене које нису само хипокористичног или пејоративног карактера. Зато је однос фонолошка промена — варијанта имена — надимак мотивисан именом заправо однос непромењено значење — ново значење.

Потпунија би подела већег броја надимака ове провенијенције експлицитније објаснила њихов творбени, фономорфолошки и значењски садржај, али на овом месту могли бисмо показати само да у њиховим речима промене форме имена нису настале ни по једном од фонолошких, морфолошких и творбених модела промене имена̂[15]. Другачија организација фонолошког инвентара у надимцима доводи и до промене значења надимака мотивисаних именом у односу на значење имена које се налази у њиховој структури[16].

[15] Н. Н. Ушаков разликује надимке од „неофицијелних" имена (тј. варијанти) на она која алудирају нпр. на некакву говорну ману и какву навику у говору носиоца надимка, и оне којима преиначење није онакве природе, какво је код варијаната, али им праву мотивацију није могуће назрети у структури знака, уп. Н. Н. Ушаков, *Прозвища и личные неофициальные имена*.- Имя нарицателное и собственное, Москва, 1978, 170.

[16] Тврдњом да је највећи број надимака настао од личног имена као његова изведеница, тј. надимком постаје деминутив, аугментатив или знатније деформисан облик антропонима, Павле Рогић другачије схвата разлику између личног имена и варијанте имена те између варијанте имена и надимка с именом у основи. Надимцима као што су *Блажић* (**Блаж*), *Бојан* (**Божо*), *Иванда* (**Иван*), итд. само илуструје своју тврдњу, уп. *Антропонимија у насељима сјеверноі Велебита*.- Хрватски дијалектолошки зборник,

Варијанте које у највећој мери поседују особине варијантности поседују и све услове да престану бити варијанте и да постану надимци.

Све ове класификације, дакако, нису саме себи сврха. Оне имају значење само зато што смо, сводећи врло велик број формалних на знатно мањи број значењских варијација, могли дубље продрети у природу различитих категорија антропонима који нису, на пример, патрономи, а у основи им се налази лично име. Сигурно је да однос форме и значења антропонима на једном релативно малом штокавском подручју (у сремском говору шумадијско-војвођанског дијалекта) није случајан, колико год били свесни чињенице да је значење властитих имена тешко мерљив језички ниво. С мањим разликама, могле би зато и врло велике формалне и значењске разноликости личних имена других новоштокавских (и не само новоштокавских) говора бити класификоване на фонетске варијације, на варијанте и на надимке мотивисане именом. А да су ове категорије могле бити и другачије именоване, тј. именоване тако да се посебним терминима јаче истакну њихове сличности или, још више, њихове разлике, то је изван сваке сумње.

Списак коришћене литературе

Јован Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*.- Јужнословенски филолог, књига XVII, Београд, 1938–1939, 1–113..

Милица Грковић, *Речник личних имена код Срба*.- Београд, 1977.

Н. В. Подольская, *Словарь русской ономастической терминологии*.- Москва, „Наука“, 1978.

Павле Рогић, *Антропонимија у насељима сјеверног Велебита*.- Посебан отисак из Хрватског дијалектолошког зборника. Књига 2., Загреб, 1966, 325–355.

А. И. Толкачев, *К истории словообразования форми со значением субъективной оценки*.- Историческая ономастика, Москва, 1977.

Н. Н. Ушаков, *Прозвища и личные неофициальные имена*.- Имя нарицателное и собственное, Москва, 1978.

Some phonological variations and variants in the names of *Pomenik of Krusedol Monastery* (XVI-XVII century).

Summary: In this paper the author has established the relationship between the names and variant names in the the manuscript *Pomenik manastira Krusedola (XVI/XVII* century). One can ask whether any altered form of personal name is a variant of its name. The author of this article responds positively to this question, claiming that linguistic variations are not at the same level. In this way we can determine why variations in personal names (like *Boza*, *Dosta*, *Stoja*, etc.) appear like real antroponyms, and why real names, sporadically used, become variants, or even nicknames motivated by name.

Key words: name, variation name, phonological variations, Pomenik, monastery, Krusedol, XVI, XVII century.

Резиме: У овоме раду аутор је утврдио какав је однос између имена и варијанте имена у рукописној књизи *Поменик манастира Крушедола (XVI/XVII век).* Може се поставити питање да ли је свака промењена форма личнога имена варијанта тога имена? На ово питање аутор у чланку одговара позитивно, тврдећи да лингвистичке варијације нису на истом нивоу. На овај начин могуће је одредити зашто се варијације личних имена (типа *Божа*, *Доста*, *Стоја* итд.) појављују као прави антропоними, и зашто права имена, спорадичном употребом, постају варијанте, или чак надимци мотивисани именом.

Загреб, 1966, Књ. 2., 346.